

Macarların gözü ile Atatürk ve Türk dil devrimi

Melek Çolak*

1. Giriş: XX. yüzyıl başlarında Türk-Macar kültürel ilişkileri ve Macarların Türk devrimine bakışı

Macaristan'da Habsburglara karşı girişilen bağımsızlık savaşlarında Macar liderleri II. Ferenc Rákóczi ve daha sonra Lajos Kossuth'un Osmanlı Devletine sığınmasından sonra Osmanlılarla Macarlar arasında özellikle XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren giderek gelişmeye başlayan iyi ilişkiler, XX. yüzyılın başlarında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi açıdan kader birliği etmesiyle güç kazanarak, her iki müttefik devlet arasında yoğunlaşmıştır. Bu iyi ilişkiler kültürel alana da yansımıştır. Macaristan'da XIX. yüzyılda bilimsel çevrelerde başlayan araştırmalar iki ülke arasındaki ilişkilere yön vermiştir. Macaristan'da Panslavizm ve Pangermenizm akımlarına karşı, XIX. yüzyılın son çeyreğinde yoğunlaşan Macar anayurdunu bulmaya yönelik araştırmalar, başka halklarla dil ortaklığı üzerine yapılan incelemeler, Macaristan'da Turancılık ideolojisini ortaya çıkarmıştır. 1910 yılında Turan Derneği'ni kuran Macar Turancıları, I. Dünya Savaşı yıllarında pek çok Türk gencinin Macaristan'da eğitim görmesini sağlamış, Türkiye'ye gezi ve araştırma ekipleri göndermişlerdir (Çolak 2009: 92). Gyula Németh'e göre Türk-Macar dostluğunun oluşumunda eski akrabalığın ve Türklerin '*kardeş*' sözüyle ifade ettiği Turanizm sloganı altında bilinçli ifade edilen kültürel bağlantılı bu duygunun büyük payı vardır (Németh 1990a: 176). Ayrıca kendi kökenlerini araştıran Macarlar, Türkoloji'nin de dünyada ilk kez Macaristan'da ortaya çıkmasını sağlamışlar, Macar Türkolojisinin verileri de Türk aydınları arasında milliyetçilik ve Türkçülük düşüncesinin uyanmasında etkili olmuştur (Çolak 2009: 92). I. Dünya Savaşının sonucunda Macaristan'ın büyük ölçüde toprak kaybettiği dönemde, Türklerin, Atatürk'ün önderliğinde emperyalizme karşı bir Bağımsızlık Savaşı vermesi, Macarlar tarafından ilgi ve sevgi ile karşılanmış, Macar kamuoyu ve basını, bu savaşı dikkatle izlemiştir. Bu ilgi savaştan sonra yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'ne çevrilmiştir (Çolak 2005: 1255-1259).

Bu dönemde Mustafa Kemal Atatürk'ün "*yüzyıllarca dini nedenlerle başlayan ve her iki tarafa da zarar veren savaşların yerini dostluğun alması gerektiği*" yönündeki düşüncesi nedeniyle Türkiye-Macaristan ilişkilerinin esası uyumlu bir dostluğa dayanmış, Atatürk Macaristan'la siyasi, kültürel, ekonomik ilişkilerin geliştirilmesine özen göstermiş, Macar uzmanlardan her alanda yararlanmıştır (Çolak 2008a: 182-183). Macarlar da Atatürk'ün yarattığı yeni Türkiye'yi ve O'nun devrimlerini hayranlıkla izlemişlerdir (Çolak 2005: 1259).

Bu devrimlerden birisi Türk Dil Devrimidir.

* Muğla Üniversitesi.

2. Macarların gözü ile Atatürk ve Türk dil devrimi

2.1. Dil devrimine giden yolda alfabe değişikliği ve Macarlar

Osmanlı İmparatorluğu'nda dil tartışmalarının sürdüğü bir ortamda yetişen (Turan 2004: 565), dili ulus olmanın ve ulusçuluğun ana öğelerinden biri olarak kabul eden ve bu nedenle çok uluslu imparatorluk döneminde göz ardı edildiği için yabancı dillerin etkisi altında söz dağarcığını, hatta kurallarını yitirme aşamasına gelen Türkçeyi tüm vatandaşların anlayacakları, yazacakları ulusal bir niteliğe kavuşturmak gereğini duyan (Turan 2004: 563-564) Atatürk'ün, Dr. Kühne'nin 1926'da Türk eğitimi için verdiği, "Türklerin de kendilerine oldukça yakın olan Macar ve Fin dillerinde yapıldığı gibi bir transkripsiyon kabul ederek Batı Uygarlığına katılma işini kolaylaştırmış olacakları" yönündeki raporundan kısa bir süre sonra, Atatürk'ün Macar alfabesini incelemeye başladığı, O'nun bu ilgisi duyulur duyulmaz, Latin alfabesini tutan basın kampanyasının birden bire canlandığı görülmektedir (Başgöz 1999: 114-119). Zaten basının bu konuya yabancı olmadığı, Ahmet Hikmet Müftüoğlu'nun 1925'te Türk Yurdu dergisinde çıkan 'Türk ve Macar Lisanları Hakkında Tecrübe' adlı yazısından anlaşılmaktadır (Müftüoğlu 1341: 414-427). Budapeşte Başkonsolosluğu yapan ve Türkçü-Turancı düşünceleri ile tanınan Müftüoğlu (Çolak 2001: 8-9), bu yazısında Türk ve Macar dillerinin ortak özelliklerini örneklerle karşılaştırarak, Türk dilinin diğer Turani dillerle olan akrabalığının araştırılması gerektiğini belirtmektedir (Müftüoğlu 1341: 414-427). Üstelik Macaristan'da süren Türkoloji araştırmaları, Türk araştırmacılara yabancı değildi (Güngörmüş 1991: 1298). Gençlik yıllarında Avusturya-Macaristan Monarşisi'nin bir üyesi olan Macarları tanıyan, I. Dünya Savaşında müttefik olarak onlarla buluşan (Flesch 2004: 53-54) ve Macarlara karşı derin bir sempati duyan (Kerekesházy 2000: 203) Atatürk de, köklü bir geçmişi olan Macar Türkolojisinin verilerinden haberdar idi. Nitekim O'nun daha 1917 yılında Şam'da, Gyula Németh'in Osmanlı İmparatorluğu'nda hizmet eden Alman askerler için hazırladığı 'Türkische Grammatik' isimli kitabıyla yakından ilgilenmesi, Macar bilginleri ve Macar Türkoloji'sinin verilerinden haberdar olduğunu göstermektedir (Güngörmüş 1991: 1296). Böylece Macar kültürünü ve Macar dilinin gelişim tarihini iyi bilen Atatürk'ün (Güngörmüş 1991: 1298) başkanlığında 26 Haziran 1928 yılında toplanan Dil Heyeti'nde İtalyan, Fransız, İngiliz, Alman, İspanyol, Portekiz, Romen, İsveç, Fin, Polonya, Çekoslovak, Hırvat, Arnavut, Azerbaycan alfabeleri gibi Macar alfabesinin incelenmesi (Ergün 1982: 92-93, Öztürk 1998: 14-15), bu heyette Gyula Németh'in öğrencisi olan (Hazai 1962: 12) ve uzun yıllar Budapeşte'de bulunup Macarcayı çok iyi bilen dil uzmanı Ragıp Hulusi'nin (Özdem) bulunması tesadüf değildir (Németh 1990b: 161).

Bu ortak noktalar nedeniyle dil devrimine giden yolda kaçınılmaz bir adım olan Türk yazı devrimi, Macaristan'da büyük yankı uyandırmıştır.

Kitabından Atatürk'ün, kendine göre sonuç çıkardığı (Dilaçar 1976: 351-356), Macar Türkoloji'sinin seçkin siması Gyula Németh'in, Macar Kralı I. István'a benzettiği Atatürk'ün (Németh 1990c: 178) siyasi, toplumsal, kültürel, ekonomik alanda gerçekleştirdiklerinden ve Türkiye'deki gelişmelerden söz eden 'Az újjászületett Törökország' isimli makalesindeki (Németh 1990c: 180-183), yazı devrimi ile ilgili düşünceleri oldukça çarpıcıdır (Németh 1990c: 180):

"... Bir yazı reformunun ulusun manevi yaşamına olağanüstü etkisi var. Şöyle bir

hayal edelim! Şayet bir Macar Mustafa Kemal Paşa bizim Latin yazımız yerine Arap yazısının kullanımını getirmek istese o zaman ne olur? Hayal bile edemeyiz.”

‘Az új török írás’ adlı yazısında Latin harfleri ile Arap harflerini kıyaslayan Németh yeni alfabenin Türk diline çok daha uygun olduğunu vurgulamaktadır (Németh 1990b: 161).

Yazı devrimi Macar Turancıları açısından da oldukça dikkat çekici idi. Yayın organları *Turán* dergisinde yer alan yazılar bunu göstermektedir (Móricz 1933: 7–15, Medriczky 1937–38: 133).

Macar Turancılarından Péter Móricz ‘Gazi Musztafa Kemál és a Török Köztársaság alkotásai’ adlı yazısında I. Dünya Savaşı öncesi Türkiye’de nüfusun %90’ının cahil olduğunu vurgulayarak, Atatürk’ün Latin harflerine geçişini övmektedir (Móricz 1933: 12): “Bugün artık Türkiye halkının bir gün Arap harflerine geri dönmesi imkansız görünüyor. Arap yazısına karşı sürdürülen savaşın, başarılı sona ermesinin, Gazi’nin en büyük kahramanlığı olduğu söylenebilir. Zira en büyük düşmanı fanatizm kazanabilirdi.”

Andor Medriczky de ‘Kemal Atatürk a hadvezér, az államférfi és az ember’ adlı yazısında, Arap yazısının kaldırılmasını Atatürk’ün ‘en büyük reformu’ olarak nitelendirmekte, O’nun “Türk diline transkripsiyon bakımından Macar imlasının en yakın olduğunu tespit edip, oldukça az değişiklikte onu onayladığını” savunmaktadır (Medriczky 1937–1938: 133).

Jenő Végh ‘Az új törökség lelke’ adlı yazısında millilik ilkesine şöyle vurgu yapmaktadır (Végh 1928: 37): “Batılı, Türk ulusunun, bütün İslam dünyasının üstünde güç anlamına gelen halifeliği neden kaldırdığını anlamıyor. Güç, fakat ulusal güç değil. Batılı, buraya kadarki hantal yazının ulusal olmadığını bilmiyor!”

Türkiye’yi ve Türkleri eskiden beri tanıyan Macar etnograf István Györffy (Çolak 2008b: 943–951), 1929 yılında Levente’de yayımlanan ‘A Török nép jövője’ adlı makalesinde, Atatürk’ün “Avrupa’nın hasta adamından Türkiye’nin kendi gücünü oluşturma sürecinde”, yeniliklerden biri olarak Latin alfabesine değinmektedir (Györffy 2001: 89–90).

Lajos Fekete ise ‘Yeni Türkiye’de’, Atatürk’ün kültürel alanda en önemli ve en çüretkar yeniliğinin yazı reformu olduğu tespitini yaparak şu sonuca ulaşmaktadır (Fekete 1939: 6):

“O, gerçek bir devrimci olarak zenginlerin üstünlüğünü bitirdi: yeni alfabeyle, yazmayı bilenlerin ayrıcalığını ortadan kaldırdı. Yeni yazının yaygınlaşması için kendisi de çok çaba gösterdi. Okul sıralarına oturup çiftçiler için örnek oldu.”

2.2. Atatürk, Macarlar ve Türk dil devrimi

1928 yılında gerçekleştirilen yazı devriminden sonra onun doğal bir sonucu olarak ele alınan dil devrimi (Tekin 2005: 241), Atatürk’ün Türk dilinin millileştirilmesi, yabancı dillerin boyunduruğundan kurtarılması, herkesin anlayabileceği bir ortak dil haline getirilmesi ve bu dilin şuurla işlenip zenginleştirilmesi düşüncesi etrafında toplanabilir (Tekin 2005: 245). Atatürk’ün 1917 yılında Agop Martayan ile karşılaşması sırasında Gyula Németh’in Türkçe gramerinde yapılmış olan fasih Türkçe, orta Türkçe, kaba Türkçe sınıflamasına karşı, ‘dili tek biçimli kılma’ düşüncesi, O’nun bu alandaki görüşlerinin ne kadar eski olduğunu göstermektedir (Dilaçar 1976: 351–356). 12 Temmuz 1932 tarihinde de Türk Dili Tetkik Cemiyetinin kurulması ile bu süreç resmen başlatılmıştır (Korkmaz 2004: 208–209). Öte yandan yazı devriminden sonra Dil Heyeti dağılmamış, yeni üyelerin

katılımı ile genişletilmiştir. Heyetin yeni üyeleri arasına Hamit Zübeyr (Akalin 2002: 33) ve Türkçe için Latin alfabesinin alınmasının önerildiği I. Bakü Türkoloji Kongresini takip eden (Şimşir 1992: 129–131), Ankara Etnografya Müzesi Müdürü Gyula Mészáros katılmıştır (Akalin 2002: 33). Hamit Zübeyr'in Atatürk'ün Macar bilimine ilgi göstermesinde rol oynayan kişilerden biri olduğu unutulmamalıdır (Güngörmüş 1991: 1299).

Türk Dil Devrimi sürecinde, özellikle Fin-Ugor dil ailesinden olan Macarcadaki özleştirme eğilimleri Budapeşte'de öğrenim görmüş birçok Türk dilbilimcinin dikkatini çekiyordu (Heid 2001: 114). Macarca ve Türkçe arasındaki karşılaştırmaları içeren yazıların basında çıkması (Tolnai 1930: 17–32, Nuri 1929: 13–16), Türk-Macar dil ilişkisi atmosferinin canlı olduğunu ortaya koymaktadır. Türk Dili Tetkik Cemiyetinin kurulmasından sonra 26 Eylül 1932'de İstanbul'da Dolmabahçe Sarayında ilk Dil Kurultayı'nın toplanması (Ülkütaşır 1948: 6) konusunda da bilgi veren *Turán* dergisinde Atatürk hakkında çıkan bir yazıda her iki ulus arasındaki bu alanda ortak noktaya şöyle dikkat çekilmektedir (Móricz 1933: 14):

“Daha önce dil temizliği ve reformunun hayırlı sonuçlarından yararlanan ve onların bununla ilgili örnek çalışmasına, Türk dil reformuna hizmet eden biz Macarlar, Türk kardeşlerimizin büyük adımlarla amaca doğru yaklaşan reform işini milli güçlenme bakımından son derece önemli olarak değerlendirebiliriz”

Macar Turancılarından Péter Móricz, ‘Az újtörök történetirási mozgalom’ adlı yazısında “Macarlar açısından ilginç olan noktanın Türk tarih yazarlarının Macarların kökeni ve Macar dili hakkındaki görüşlerini bilmek” olduğunu ifade etmektedir (Móricz 1933: 5).

‘Türkiye’den haberler’ veren *Turán* dergisi, Türkiye’nin dil bayramını ‘Atatürk’ün girişimlerine borçlu olduğunu’ bildirmektedir (Turán 1934: 55). Gerçekten bu girişimin yaratıcısı Atatürk’ün tarih ve dil konularına ilgisi bu süreçte Macarlar tarafından sık sık vurgulanan bir nokta olmuştur. Macaristan’ın Ankara Büyükelçisi Jungerth-Arnóthy, 9 Ocak 1934’te güven mektubunu sunmak için Atatürk’le görüştüğü sırada edindiği izlenimleri, Macar Dışişleri Bakanı Kálmán Kánya’ya gönderdiği 10 Ocak 1934 tarihli raporunda şöyle ifade etmektedir (MOL, K63, 1934 32/7):

“Konuşma birkaç geleneksel cümleden sonra millet türlerine döndü. Fin-Ugor kardeşliğinden, Türk-Macar, daha sonra halkların genel ırki tasnifine ve bunlarla ilişkilerine sıra geldi. O Finlileri, dillerinin Macarlara benzeyişine göre mongoloid sayıyor. Böyle olmakla birlikte ırki temeli yok... Konuşmamızın bitiminde dostluk atmosferine geldiğimi ve iki milletin dostluğunun geliştirilmesi çerçevesinde açıklanan etkinliklerde onun ve hükümetinin içten desteğini taahhüt etti.”

Elçi Jungerth’ten sonra 1935’te Ankara’ya gelen yeni elçi Zoltán Máriássy’nin 1,5 yıl sonra Atatürk’le görüşmesi benzer şekilde cereyan etmiştir. Atatürk karşılıklı dostluk mesajlarından sonra, “favori teması olan Türk-Macar ortak kökenine, sonra Türklerin prehistoryasına ya da O’nun tarafından oluşturulan ve bütün halkların medeniyeti Türklerden aldığı yönündeki teorisine” geçmiştir (Flesch 2004: 342–343).

Elçinin şu sözlerinden bu teoriye yabancı olmadığı anlaşılmaktadır (Flesch 2004: 343):

“Gazi gerçekten açıklamaları sırasında ateşleniyordu. Kalın ciltleri ve haritaları getirterek, kah Türkçe kah Fransızca açıkladı... Birer cümleyi yanlış anlayarak defalarca ayağa kalktım. Fakat Atatürk daima beni, ilginç sohbeti sürdürmemiz için oturtuyordu.

Diktatörün hayran bırakan bir görünüşü vardı. Bütün katılıktan ve kurumdan uzak, neredeyse sade bir onur ve coşku ile, felsefe ve filoloji deyimlerinin Türkçeden alıntı oldu-

ğunu göstermeye çalıştı." Bu ifadelerin Güneş-Dil teorisi sürecinin ürünü olduğu kolaylıkla anlaşılabilir.

Türk dilinin eskiliği ve başka dillere kaynaklık ettiği görüşünün dilbilimi temellerine dayandırılabilceği düşüncesinden kaynaklanan, ilham kaynağı Viyanalı Dr. Hermann F. Kivergitsch olan (Korkmaz 2004: 212) ve Türk, Moğol, Mançu, Tunguz, Fin, Japon, Hitit ve Macar dilleri arasında akrabalık ve yakınlığı ortaya koyacak kanıtlar arayan bu tez (Tekin 2005: 249), 24 Ağustos 1936'da toplanan III. Türk Dil Kurultayında görüşmelerin asıl konusunu oluşturmuştur (Ülkütaşır 1948: 15). Bu kurultaya katılan Gyula Németh yıllar sonra bizzat Atatürk'le tanışmış, ayrıca Németh'in kitabını yıllar önce Atatürk'e tanıtan ve bu kitabın Türk alfabesi ve Türk Dil Devriminde büyük rol oynadığını ifade eden Agop Dilaçar da (Dilaçar 1976: 355-356) Kurultaya '*Güneş Dil Antropolojisi*' ile ilgili bir tez sunmuştur (Ülkütaşır 1948: 14).

Atatürk'ün dil ve tarih çalışmalarını köklü bilim temellerine dayandırmak düşüncesinin eseri olarak ortaya çıkan Ankara Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesinin bünyesinde (Korkmaz 2004: 215), onun isteği ile Türk-Macar kültürel ilişkilerinin geliştirilmesi için kurulan Hungaroloji Enstitüsü de (Güngörmüş 1995: 26), bu alanda kurumlaşmanın güzel bir örneğini teşkil ederken (Baştav 2005: 3), Atatürk döneminde Türk-Macar dil akrabalığı ve ırkdaşlık düşüncesinin rönesansı yaşanmıştır (Güngörmüş 1991: 1297).

Atatürk'ün ölümünden sonra da Atatürk'ü değerlendiren yazılarda dil devrimine giden süreçte önemli bir adım olan alfabe ve dil devriminden söz edilmiş bunun gerekliliği vurgulanmıştır. '*Atatürk'ün ölümü üzerine*' Holnap gazetesinde 1 Aralık 1938'de çıkan bir yazıda bu konuda şöyle denilmektedir (Holnap 1938: 3-4): "*O, daha ziyade ihtiyaç olan muhteşem boyutlu dil reformunu gerçekleştirdi. Çünkü Türk dili, özellikle edebiyat dili, İran ve Arap kültürü etkisinde kalıyordu. Genellikle bütün reformları, Türk halkını yabancı bir biçime zorlayan Türkiye'nin İslami geçmişini unutturmaya yöneldi. O Türkiye'nin gerçekten Türk olmasını ve bağımsız kültürünü oluşturmasını istedi. Acımasız seferini eski dünya kalıntılarına karşı sürdürdü...*"

Lajos Fekete de '*Az új Törökország*' da Atatürk'ün kültür alanında en önemli ve en cüretkar yeniliği olan yazı reformunu yayma çalışmasından söz ettikten sonra (Fekete 1939: 6), dil meselesine geçmekte ve şöyle demektedir (Fekete 1939: 6):

"Bununla birlikte Kemal'in dikkati en soyut, bilimsel meseleleri de kapsıyordu. Onlar halkın bilincinin gelişmesi için uygun idiler... Tarih araştırması ile ve Türk dilinin işlenmesi ile bağlantılı olan özellikle böyle birkaç eylem, dışarıda da ilgi uyandırdı. Hatta eleştiriye de sebep oldu... Ama böyle geçici romantik unsurların ulusu eğiten etkisi vardı. Kemal, bu durumda sözüne bütün ulusların bağlı olduğu geçen yüzyılın Macar romantiklerine benziyor. Oysa O, onun adına bağlamamız gereken Türk dil reformu ile, bugünkü nesillerin aşırı hayranlığını, gelecek kuşakların şükranını da elde etti. Kemal yazar ve bilim adamı olmadığı halde ulusuna yeni bir dil hediye etti."

László Rásonyi ise, kendisi ile söyleşi yapan Edit Tasnádi'ye "*Atatürk'ün Arap harflerinin yerine Latin alfabesini yerleştirmek istediği zaman dil bilimcilerden teklif istediği ve dil bilginlerinden bazılarının Macar imlasının örnek alınmasını teklif ettikleri*" yolundaki sorusu üzerine, bu durumu, Türk-Macar kültürel ilişkilerinin güçlenmesi olarak değerlendirmektedir (Rásonyi 2006: 27).

Macar tarafı gibi dil devrimine giden yolda önemli bir aşama olan Latin harflerinin be-

nimsenmesi ve dilde sadeleşme aşamasında, Türk tarafından Naciye Güngörmüş, Macar etkisini vurgulamaktadır (Güngörmüş 1991:1295-1301). “Hatta Atatürk’ün 1917 yılında Şam’da, Agop Martayan (Dilaçar) aracılığı ile Gyula Németh’in yazdığı gramer kitabı ile karşılaşip onunla ilgilenmesini ve Németh’in Türkçe konusundaki görüşlerini açıklamasını (Dilaçar 1976: 351-356), Türk dilinin yeni dönem tarihinde kader belirleyici olarak değerlendirmekte, Mustafa Kemal’in ilhamı Németh’in kitabından alarak bağımsızlık savaşı sonrası beşinci yapılacak önemli iş olarak Türk yazı sistemini değiştirmeyi günlüğüne not ettiğini belirtilmekte, Németh’in kitabının Türkçenin ses düzenine uygun olmayan Arap alfabesi yerine, Türk diline Latin alfabesinin uygulanmasında final rolü olduğunu” iddia etmektedir (Güngörmüş 1991: 1296) Güngörmüş’e göre Macar kültürünü ve Macar dilinin gelişim tarihini iyi bilen Atatürk bu kültür ve bu dilin en iyi bir şekilde eski Türk kültürü ve diline benzetilebileceğini düşünmüş; Alman, İtalyan, Fransız vb. dil reformu programlarını bilerek Macarların takip edilebileceği hükmüne (Güngörmüş 1991: 1298), “Németh’in kitabını okuduğunda, Türk dilinin ulusal dile uygun olmayan yabancı sözcüklerden temizlenmesi gerektiğinin birden bilincine varmıştır.” (Güngörmüş 1991: 1297) Bunun dışında Gyula Németh’in kitabının yazı ve dil devrimi konusunda bir basamak oluşturduğunu az çok belirtenler de bulunmaktadır (Korkmaz 2004: 205, Tekin 2005: 244).

3. Değerlendirme ve Sonuç

XX. yüzyıl başlarında gelişmiş olan Türk-Macar kültürel ilişkileri Atatürk döneminde oldukça iyi bir duruma gelmiştir. Türk-Macar ilişkilerinin geliştirilmesine önem veren Atatürk tarih ve dilbilimine duyduğu ilgi nedeniyle, dünyada ilk defa Macaristan’da ortaya çıkan Türkoloji’nin getirdiği bulgulardan haberdar idi. Latin yazısına geçişte ve dil devrimi sırasında, o zamana dek gelişen kültürel ilişkilerin ve ortak köken bilincinin bir sonucu olarak, Macarların dil alanında yaptıkları çalışmalar izlendi, tartışıldı.

Macarlar Kurtuluş Savaşından beri ilgi ile takip ettikleri Atatürk’ü ve Türk devriminin her adımında olduğu gibi, Türk dilinin yenilenmesi çalışmalarını yine büyük bir ilgi ile izleyip, desteklediler. Gerekliliğini vurguladılar.

Bu ilgi Macar basınında, Macar kamuoyunda, ilgili çevrelerde, açıkça görülmektedir. Türk Dil Devrimi sırasında Macarlar tarafından, Macar modelinin izlendiği görüşü ortaya atıldı. Türk tarafında da gerek Latin alfabesinin kabul edilmesi sırasında, gerekse daha sonra Türk dili alanında yapılan çalışmalar sırasında Macar Türkolog Gyula Németh’in etkili olduğu vurgulandı.

Türk dilinin etkisinin muazzam boyutta olduğu ve Türkçeye uzaktan akraba dillerden Macarcanın XX. yüzyılın başlarında oldukça gelişmiş olan Türk-Macar kültürel ilişkilerinin olumlu ve coşkulu atmosferi içinde, ortak etnik ve kültürel kökenin bilincine sahip olan, bunu geliştirmeyi hedef alan Atatürk’ün önderliğinde başlatılan dil devriminde belirleyici bir rol üstlendiği düşünülebilir. Hatta Németh’in kitabının Atatürk’ün ilerde yapacağı alfabe değişikliğinde ve Türk dilinin yabancı dillerin boyunduruğundan kurtarılması ve milli bir dil yaratılması meselesinde bir örnek, bir basamak teşkil ettiği düşünülebilir.

Ancak bu kitabın, Atatürk’ün dil devriminde başrol oynadığını iddia etmek, O’nun daha bu kitabı tanımadan çok önceleri, öğrencilik yıllarında dil tartışmalarında ‘tasfiyeciler’ diye adlandırılan araştırmacılar tarafından yana eğilim gösterdiğini (Turan 1989: 50), 1906’larda Bulgar Türkolog Manalof’a, Latin harfleri üzerine düşüncelerini açıkladığını (Özertim 1998: 17) göz ardı etmek olur.

Hem Türk hem de Macar tarafında Türk Dil Devriminde Macar dilinin, alfabesinin ve Macar modelinin takip edildiği vurgulanmasına rağmen Macar dil devriminin geçirdiği aşamaları, Türk dil devrimiyle karşılaştırarak, Atatürk'ün dil devrimi sırasında Macar dili ve alfabesinden ne ölçüde yararlandığı ve ne gibi sonuçlara ulaştığı konusunda hiçbir çalışma yapılmamıştır. Halbuki bu konunun aydınlatılması; 1935'te Atatürk'ün emri ile kurulan ve bu yüzden varlığını Atatürk'e borçlu olan Hungoroloji'nin, öte yandan uzun bir geçmişi bulunan Macaristan Türkoloji'sinin, Türk-Macar dostluğunun altın çağına ulaşmasında büyük emeği olan Atatürk'e karşı bir borcu olmalıdır.

Macarların gözü ile muhteşem boyutta olan ve hayranlık uyandıran Türk Dil Devrimi ile Macar Dil Devriminin benzer noktalarını araştırarak, Macarların rolünü ortaya çıkarmak, dilbilimci ve tarihçiler için son derece önemlidir. Bulunan sonuçlar onlar için paha biçilmez değerde veriler olacaktır.

Kaynaklar

Arşiv belgeleri

MOL (Magyar Országos Levéltár; Macar Milli Arşivi): K63.

- Akalın, Ş. H. 2002. Atatürk Döneminde Türkçe ve Türk Dil Kurumu. T. D. K.'nun 70. Yılı Özel Sayısı *Türk Dili* 607, Temmuz, 1–58.
- Başgöz, İ. 1999. *Türkiye'nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk. Sorunlar, Çözüm Aramaları, Uygulamaları*. İkinci Baskı, Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Baştav, Ş. 2005. Türk-Macar Münasebetlerinde Hungarolojinin Yeri. In: *Türk-Macar Münasebetleri*. Türk-Macar Dostluk Derneği Yayınları No: 5, 3–15.
- Çolak, M. 2001. 19. Yüzyıl Sonu – 20. Yüzyıl Başlarında Türk-Macar Yakınlaşması. *Toplumsal Tarih*, Cilt: 15, Sayı: 89, 4–10.
- Çolak, M. 2005. Türk-Macar İlişkileri ve Macaristan'ın Türk İnkılabına Bakışı (1919–1938). *Beşinci Uluslararası Atatürk Kongresi 8–12 Aralık 2003 Ankara*, Bildiriler II, Ankara. 1253–1266.
- Çolak, M. 2008a. Atatürk'ün Macar Bahçıvanı János Máthé'nin Anılarında Ankara. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi* 7, 181–193.
- Çolak, M. 2008b. Macar Etnograf István Györffy ve Kuzey Marmara Bölgesi İnceleme Gezisi (1918), *Belleten*, Cilt: LXXII, Sayı: 265, 943–951.
- Çolak, M. 2009. İstanbul Macar Bilim Enstitüsü (1916–1918), *Karadeniz* 3, 91–105.
- Dilaçar, A. 1976. Prof. J. Németh's Role in the Turkish Alphabet and Language Reform. In: Káldy-Nagy, Gy. (ed.) *Hungaro-Turcica. Studies in Honour of Julius Németh*. Budapest: Loránd Eötvös University. 351–356.
- Ergün, M. 1982. *Atatürk Devri Türk Eğitimi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları No: 325.
- Fekete L. 1939. Az új Törökország. Különnyomat a Magyar Szemle 1939. januári számából. Budapest, 1–18.
- Flesch I. 2004. *Atatürk és kora. Musztafa Kemál Atatürk függetlenségi háborúja és kormányzása*. Budapest: Corvina.

- Güngörmüş, N. 1991. Magyar tudósok szerepe a török nyelvújítási mozgalomban. Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság, III. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus, Szeged, 1991. augusztus 12–16. 1295–1301.
- Güngörmüş, N. 1995. Hungorológia Törökországban. In: *Congressus Oktavus Internationalis Fenno-Ugristarum Jyväskylä 10–15.8.1995*. Jyväskylä: Hungarologische Beiträge. 23–34.
- Györffy I. 2001. A török nép jövője. In: Bartha J. (ed.) *Györffy István írásai a Balkánról és Törökországról*. Budapest: Terebess. 89–92.
- Hazai, Gy. 1962. Gyula Németh. In: Eckmann, J. (haz.) *Németh Armağanı*. Ankara: T. T. K. 1–14.
- Heid, U. 2001. *Türkiye’de Dil Devrimi*. İstanbul: IQ Kültür Sanat.
- Hírek: hírek Törökországból. *Turán* I-IV, XVII. évfolyam, 1934, 55.
- Kemal Atatürk halálára. *Holnap*, 1938. December 1., 3–4.
- Kerekesházy, J. 2000. *Az Igazi Kemál: egy Köztársaság születése*. Budapest: Terebess.
- Korkmaz, Z. 2004. Atatürkçü Düşüncede Türk Dilinin Yeri. *Atatürkçü Düşünce El Kitabı I.*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi. 195–216.
- Medriczky A. 1937–1938. Kemal Atatürk a hadvezér az államférfi és az ember. *Turán* VII-X., XX-XXI. évfolyam, 121–138.
- Móricz P. 1932. Az új török történetírási mozgalom. *Turán* I-IV, XV. évfolyam, 1–6.
- Móricz P. 1933. Gazi Musztafa Kemál és a Török Köztársaság alkotásai. *Turán* I-IV, XVI. évfolyam, 7–15.
- Müftüoğlu, A. H. 1341. Türk ve Macar Lisanları Hakkında Tecrübe. *Türk Yurdu*, Cilt: 2, No: 11, Ağustos, 414–427.
- Németh Gy. 1990a. Törökök és magyarok. In: Róna-Tas A. (szerk.) *Törökök és magyarok I.*, Budapest: Körösi Csoma Társaság. 176–178.
- Németh Gy. 1990b. Kisebbs közlemények: Az új török írás. In: Kakuk Zs. (szerk.) *Törökök és magyarok II.*, Budapest: Körösi Csoma Társaság. 160–161.
- Németh Gy. 1990c. Az újjászületett Törökország. In: Kakuk Zs. (szerk.) *Törökök és magyarok II.*, Budapest: Körösi Csoma Társaság. 178–183.
- Nuri, C. 1929. Türkçenin Fazlaları Eksikleri. *Türk Yurdu*, Şubat 1929, Cilt: 3–23, Sayı: 12–13/206–208, 7–16.
- Özerdim, S. N. 1998. *Yazı Devriminin Öyküsü*. İstanbul: Yenigün-Haber Ajansı.
- Öztürk, İ. 1998. *Harf Devrimi ve Sonuçları*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Rásonyi, L. 2006. *Doğu Avrupa’da Türklük*. (Yayına Haz. Yusuf Gedikli) İstanbul: Selenge.
- Şimşir, B. 1992. *Türk Yazı Devrimi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Tekin, T. 2005. *Makaleler 3. Çağdaş Türk Dilleri*. İstanbul: Grafiker.
- Tolnai, V. 1930. Dil Yenileşmesine Dair. (Çev: Hamit Zübeyr) *Türk Yurdu*, Cilt: 4–24, Sayı: 26/220, 17–32.
- Turan, Ş. 1989. *Atatürk’ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Turan, Ş. 2004. *Mustafa Kemal Atatürk. Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik*. Ankara: Bilgi.
- Ülkütaşır, M. Ş. 1948. VI. Türk Dil Kurultayına Kadar Dil Üzerinde Çalışmalara Genel Bir Bakış. *Türk Dili Belleteni*, Sayı: 12–13, Ocak-Aralık, 1–22.
- Végh J. 1928. Az új törökség lelke. *Turán* I-IV, XI. évfolyam, 34–37.